Jeszenszky Géza

Brit szerep a trianoni békeszerződésben

1. A győztes nagyhatalmak szerepe a magyar békeszerződésben

A téma alaposan földolgozott. L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Galántai József, Litván György, Arday Lajos és Romsics Ignác számos munkában részletes választ adott mind a „hogyan"-ra, mind a „miért"-re. Ezekben a fő hangsúly – érthetően – az összeomlás és a békeszerződés aláírása közötti időszakra került, én viszont 1990 előtt folytatott kutatásaimban és írásaimban a Trianonhoz vezető útra koncentráltam, és mostani összefoglalómban is erre helyezem a hangsúlyt. Annál is inkább, mivel Magyarország sorsa – nemzetközi szinten – alapvetően 1918. október vége előtt dőlt el, ez utánra már csak a részletek, a határ pontos vonalának meghatározása maradt. Persze izgalmas és tovább vizsgálandó a kérdés, hogy a forradalmak időszakában lehetett-e volna más menetet adni az eseményeknek.

Trianonért Franciaországot szoktuk elmarasztalni, mint fő felelőst, de a háborús stratégia kialakításában, a közös és egyéni hadicélok népszerűsítésében döntő volt Nagy-Britannia szerepe.

A brit szerep jelentősége: itt volt a legerősebb a fölosztás melletti propaganda, itt dolgozták ki az „új Európa" programját.(Ebben kulcsszerepe volt a „vándorló skót" (Scotus Viator) R.W. Seton-Watson-nak.)

A brit kormány és a különböző álláspontot álló brit szakértők, propagandisták

- befolyással voltak Amerikára, Wilson és társai gondolkodására;
- a békekonferencián ők voltak a mérleg nyelve a mértéktelen francia és az idealista amerikai álláspont közt;
- Angliában született meg a Nemzetek Szövetsége és a kisebbségvédelem gondolatata;
- a két háború közti európai politika meghatározója Nagy-Britannia, ezt befolyásolta a békében vitt szerepe (hosszú ideig védi a *status quo*-t), az Anschluss vagy München ügyében viszont működött a lelkiismeret-furdalás, hogy annak idején nem vették figyelembe az érintett népek akaratát. Ez tükröződik Winston Churchill 30 évvel későbbi véleményében is: „A békekötés másik nagy tragédiája az volt, hogy a Saint-Germain-i és trianoni békeszerződés elemeire szabdalta szét az Osztrák-Magyar Monarchiát [...] A függetlenség az egykori Habsburg-birodalmat alkotó népek és tartományok számára olyan kínszenvedéseket hozott, mint amilyeneket a régi költők és hittudósok csak az elkárhozottak számára tudtak elképzelni."

2. Nagy-Britannia útja Trianonhoz

2.1. Anglia és a Monarchia: „hagyományos barátság?"

A török elleni háborúkig, ill. a vallásháborúkig visszamenőleg Anglia sok esetben a Habsburg-monarchia szövetségese volt (elsősorban Franciaország, később inkább az India és Konstantinápoly felé terjeszkedő Oroszország ellenében). Egészen a XX.

század elejéig dogmaként tartotta magát Angliában az a nézet, amit legvilágosabban Palmerston fogalmazott meg 1849. július 21-én az Alsóházban:

> „Az európai hatalmi egyensúlyban Ausztria igen fontos elemet képvisel [...]Európa politikai függetlensége és szabadsága elválaszthatatlanul kapcsolódik Ausztria, mint európai nagyhatalom fönnmaradásához és integritásához, ennélfogva bármi, ami akár közvetlenül, akár távolabbi lehetőségként gyöngítené és sújtaná Ausztriát, illetve elsőrangú hatalomból másodrangú állammá redukálná, szükségképpen nagy szerencsétlenséget jelentene Európa számára, amit minden angolnak helytelenítenie kell, és igyekeznie kell meggátolni."

A „hagyományos barátság" azonban a XX. század elején üres frázissá vált, amikor Európa két szövetségi rendszer, az angol–francia–orosz antant és a német–osztrák-magyar Kettősszövetség rivalizálásának színterévé vált. Londonban a németellenes irányvonal vált meghatározóvá, és ez a Monarchiában – nem is alaptalanul – Berlin alárendelt szekundánsát látta. Oroszország – különösen 1908 után – erősen növelte aktivitását, befolyását a Balkánon, és az angolok az elmélyülő szláv–germán ellentétben is az előbbiek oldalára álltak.

2.2. Kossuthtól Tiszáig – a magyar presztízs változása

Az angolok (és skótok) rokonszenveztek a pogány török ellen küzdő magyarokkal, kivált a protestánsokkal, így Bethlen Gáborral, de Rákóczi mozgalmával is. Az 1848/49-es szabadságharc széles társadalmi körökben váltott ki példátlan rokonszenvet, amit a Világos utáni megtorlás tovább növelt. Ez azonban nem ment el a teljes függetlenség támogatásáig, éppen a közép-európai nagyhatalom fontosságának tétele miatt. Az 1867-es kiegyezés elfogadásában találkozott az udvar és a konzervatív arisztokrácia Habsburg rokonszenve a liberálisok és a radikálisok magyarbarátságával, és ez kitartott egészen a század végéig. Bár Kossuth engesztelhetetlenségét helytelenítették, halálakor elvhűségéről elismeréssel szólt az angol sajtó. A millennium kapcsán és az azt követő években az angol sajtó kórusban dicsérte Magyarország eredményeit:

> Magyarország „a növekvő népesség és a növekvő jólét útján tud haladni." (*Times,* 1896. május 8., vezércikk)
>
> "Magyarország csodálatra méltó fejlődését látni kell, hogy az ember elhiggye. Ez egy remek nép és minden bátorítást megérdemel." (Lavino *Times*-tudósító a szerkesztőségnek, 1896. május 30.)
>
> "Egész Európa jókívánságait küldi annak a királyságnak, amely egyszerre az egyik legrégibb és legfiatalabb a civilizált nemzetek családjában" (*Saturday Review*)
>
> „A magyarok rövidesen "az erősebb partnerré" válnak a "Kettős Monarchiában" (Greville budapesti főkonzul)
>
> "Ausztriához képest Magyarország homogén politikai egység, [...ahol] gyakorlatilag vitathatatlan a bámulatos alkotmányos érzékkel rendelkező magyarok vezető szerepe" (*Times* vezércikk, 1897. szeptember 23.)

> „a mérsékelten liberális típusba tartozó, kivételesen tehetséges államférfiak által vezetve [...] Magyarország mintaszerű alkotmányos állammá fejlődött". (*Times*, 1897. december 2.)

Angliában Tisza Istvánt komoly államférfinak, az obstrukció letörését pedig szükségesnek tekintették.

2.3. A „Vándorló Skót" (Scotus Viator) és elvbarátai (1905–1914)

Az 1904 végétől 1906 áprilisáig tartó súlyos alkotmányos válság viszont rácáfolt a magyarok nagy politikai tehetségére és arra, hogy „stabilizáló és liberalizáló" szerepükkel a Németországgal szemben is önálló Monarchia garanciáját jelentik. A válság szembefordította a magyarokkal az addig őket kedvelő Wickham Steedet, a nagy tekintélyű világlap, a *Times* „ausztria-magyarországi" tudósítóját és a fiatal skót történész-publicistát, a „Scotus Viator" írói nevet használó R.W. Seton-Watsont.

R.W. Seton-Watson in 1924

Mintegy „fölfedezték" a magyarországi nemzetiségek hátrányos helyzetét, és erről a „Vándorló Skót" 1908-ban az angol nyelvterületen máig is alapvető forrásnak számító, több nyelvre is lefordított könyvet jelentett meg. A „*Racial Problems in Hungary*" súlyosan elmarasztalta a magyar nemzetállam („az egységes politikai nemzet") tételét és a vezető körök nemzetiségi politikáját, de nem kívánt többet, mint az 1868-as nemzetiségi törvény korrekt betartását. Míg a könyvet a brit sajtó „meggyőző vádirat"-nak minősítette, Magyarországon a bírálatot bécsi intrikának és „holmi zúg tót lapocskákból összeollózott" rágalomnak tekintették, ezzel halálosan megsértve és örökre ellenfelünkké téve az öntudatos és morálisan érzékeny idealistát. Egyedül Jászi Oszkár állt ki mellette, kritikája zömét jogosnak minősítve.

2.4. Hogyan vált a fölosztás programja brit érdekké?

A világháború kitörése előtt a közép-európai nagyhatalom fölosztására a szigetországban senki sem gondolt. Seton-Watson egész életében elítélte Ferenc Ferdinánd meggyilkolását. Egy nappal a Monarchia végzetes hadüzenete előtt, július 27-én, Grey még fölvetett egy elvi lehetőséget gr. Mensdorffnak, a londoni osztrák-magyar nagykövetnek: „Ha Ausztria-Magyarország úgy tudna háborút indítani Szerbia

ellen, hogy közben Oroszországot kielégíti, úgy minden rendben volna, és holnap elmehetnék szabadságra. De ha ez nem következik be, úgy a következmények kiszámíthatatlanok."

Az Osztrák-Magyar Monarchia fölosztása nem szerepelt az antant kinyilvánított hadicéljai között, a következő hónapokban viszont a brit politika – szövetségeseit inkább követve, mint vezetve – a Habsburg-monarchia jelentős részét odaígérte a még semleges szomszédos államoknak, cserébe a hadbalépésért. London rövidesen az Angliával évszázadokon át baráti viszonyban álló Monarchia teljes fölosztásán munkálkodó erők központja lett, s végül politikai döntései révén oroszlánrésze lett a tényleges fölbomlás, ezen belül Magyarország földarabolásának előidézésében.

A történelmi lehetőség fölismerése vezérelte a bécsi Reichstag tekintélyes képviselőjét, a cseh Masaryk professzort és néhány horvát politikust (Trumbic spalatoi polgármester és Supilo, a fiumei *Novi List* főszerkesztője), hogy 1914–1915-ben Angliába, illetve Franciaországba emigráljon és ott – velük rokonszenvező politikusok, újságírók és rangos közéleti személyiségek közreműködésével – szisztematikus meggyőző kampányt indítson a Monarchia fölosztása és helyén nemzeti államok létrehozása érdekében. Nagy teljesítmény volt a birodalmi mentalitású, a „balkanizálódást" lesajnálva emlegető briteket és a létével a föderatív szerkezet sikerét bizonyító Egyesült Államokat meggyőzni. Ez elsősorban nem az érvek erejének volt köszönhető, hanem annak, hogy

sikerült a szerb, horvát, cseh és román nemzeti mozgalmak céljait összekapcsolni a francia, brit és olasz érdekekkel, majd Wilson amerikai elnök nagyszabású, egy új nemzetközi rend létrehozására irányuló látomásával.

Az emigránsoknak a németellenességet a Monarchia fölosztásával összekapcsoló érvelése hatásos volt: Nagy-Britanniában kevesen vitatták, hogy Németország javíthatatlanul agresszív hatalom, veresége után is a revans lesz fő célja, ezért Európa nyugalma csak Németország tartós gúzsbakötésével biztosítható. Seton-Watsonék és emigráns barátaik szerint ezt el lehet érni, ha Közép- és Délkelet-Európában a Monarchia romjain németellenes érdekeltségű nemzeti államok sora jön létre, így a *Drang nach Osten* politikával szemben adva lesz a keleti gát. De elvi, eszmei és erkölcsi alapon is indokoltnak tekintették Közép-Európa nemzeti államokra osztását. Magától értetődőnek mondták, hogy ez a térség minden lakosának (elsősorban persze a szlávoknak és a románoknak) leghőbb vágya és reménye, boldogulása előfeltétele, egy jobb, igazságosabb világ megteremtésének az útja, vagyis történelmileg is szükséges. Ez az utóbbi indokolás a továbbiakban, Wilson amerikai elnök békejavaslatai, majd az oroszországi forradalmak nyomán egyre nagyobb súlyt kapott, egyre jobban kidolgozásra került.

> „Vitán felül áll, hogy Németország térdrekényszerítésének legbiztosabb módja legerősebb szövetségese összezúzása." (R.W. Seton-Watson: *The War and Democracy*. London, 1914. 270. p.)
>
> „A szükségszerűségből, továbbá németellenes hullámtörő gát szerepünkből fakad, hogy közös hasznára vagyunk mindazoknak az államoknak és népeknek, amelyek a német törekvések útjában állottak, állanak vagy állhatnak." (Supilo memoranduma Grey számára, 1915. január 7.)
>
> „Sem a csehszlovákok, sem a délszlávok nem tudtak komoly hatást gyakorolni a brit közvéleményre, mert elkerülhetetlen volt, hogy szavaikat ne tekintsék elfogult érvelésnek. Mi azonban saját érdekeinkre hivatkozva tudtunk szólni saját népünkhöz." (Steed: *Through Thirty Years*, II. köt. 12.)

Gyakorlatilag esélytelen volt a magyarországi Függetlenségi Párt és néhány angliai hívének 1916 nyári próbálkozása a különbékére. 1916. augusztus elején London arról értesült, hogy Károlyi Mihály egy vezérkari tiszt kíséretében Bernbe készül, hogy tárgyaljon E. Grant-Duff brit követtel (akit pár évvel korábbi budapesti főkonzuli működése idejéről bizonyára jól ismert) egy kifejezetten Magyarországgal kötendő különbékéről. G.R. Clerk, a Foreign Office osztályvezetője (akivel majd 1919-ben találkozunk Budapesten) utalt a kritikus fázisba lépett román tárgyalásokra és figyelmeztetett, hogy "nem kezdhetünk új viszonyt, amíg be nem fejeztük a régit," de arra alkalmasnak látta a magyar kezdeményezést, hogy Bratianu-nak hívják föl a figyelmét, "esetleg túl soká várakozik." Joggal jegyezte meg Bertie párizsi brit nagykövet: "Hogyan köthetnének az antant szövetségesek különbékét azzal a Magyarországgal, amelynek területe nagy részét papíron már szétosztották Románia, Szerbia, Oroszország és Olaszország között." Pár nappal később az arabokat lázító Lawrence-et idéző terveket melengető Gunsberg neves sakknagymester (egy 1848-as magyar emigráns fia) fölajánlotta, hogy Budapestre megy antantbarát propagandát folytatni egy magyar különbéke érdekében. Udvarias elutasítását Clerk a következőkkel indokolta:

> "Romániával kötött egyezményünk kizárja, hogy Magyarország számára elfogadható feltételeket kínáljunk." (G.R. Clarke Gunsberghez)
>
> "Románia beavatkozása egyenlő Magyarország halálos ítéletével, Ausztria szükségszerű fölosztásának kezdete, s előrevetíti Európa átrendezését etnikailag egységes államokra. Ezeknek a puszta léte és érdekei önmagukban is biztosítékot fognak jelenteni a jövő Európája számára minden német uralmi kísérlettel szemben." (Steed memoranduma a *Times* szerkesztősége számára a vezércikkekben követendő irányvonalra, 1916. augusztus 4.)

1916 végén mind a Központi Hatalmak, mind Wilson amerikai elnök béketárgyalásokat javasolt. Az antant nemcsak az ellenséggel történő egyezkedés gondolatát vetette el, de az amerikai elnök „győzelem nélküli béke" programját épp annyira elfogadhatatlannak tartotta. Hogy céljai igazságosnak tűnjenek, kézenfekvő volt az elérni kívánt területi változásokat az érintettek vágyaival, önrendelkezési jogával indokolni és fedezni. Közép- és Délkelet-Európa „elnyomott" kis nemzetei függetlenségének fölkarolása a háborúnak morális jelleget adhatott, ezért prominens helyet kapott a december 28-i angol–francia konferencián elfogadott és Wilsonnak 1917. január 10-én átnyújtott válaszban. Eszerint az antant egyik célja „az olaszok, valamint a szlávok, a románok és a cseh-szlovákok felszabadítása az idegen uralom alól." (A lengyelek jövőjét ugyanakkor az orosz kormányzat hatáskörébe tartozónak nyilvánította.) A hadicélok eme első nyilvános megfogalmazása letérést jelentett a brit külpolitika évszázados alapelveiről. Hozzájárultak e változáshoz Seton-Watson és Steed írásai, kiváltképpen az 1916. október 19-én megindított *The New Europe* című hetilap. Az itt megjelent írások sikerrel kapcsolták össze a jobb és igazságosabb világ megteremtésére irányuló általános vágyat a háború megnyerését ígérő recepttel, Ausztria-Magyarországnak a „nemzeti fölszabadítás" segítségével történő szétzúzásával.

2.5. Az alternatíva: föderáció és különbéke

A fentiek alapján azt hihetnénk, hogy az idő a Monarchia fölosztása mellett érvelőknek dolgozott, és útjuk sima volt a párizsi békekonferenciáig. Azonban nem várt és komoly

riválisra találtak azoknak a liberális, radikális és szocialista íróknak, gondolkodóknak és politikusoknak a körében, akik tovább kívántak lépni azon, ami szerintük tipikus XIX. századi nacionalista megoldás volt. Ramsay MacDonald (a későbbi munkáspárti miniszterelnök) és Noel Buxton parlamenti képviselők, a neves író-publicista Hobson és Norman Angell, valamint táboruk igen távol állt a konzervatív monarchizmus eszméjétől, ők valamennyi hátrányos helyzetben lévő társadalmi és etnikai csoport emancipációjának a szószólói voltak, elfogadták, hogy a nemzeti eszmében jelentős demokratikus erő rejlik, de az volt a meggyőződésük, hogy a világ már túlhaladt a nacionalizmus korán, a megszülető új világban a nemzetek közötti versengést a nemzetek közti együttműködés fogja fölváltani. E progresszív gondolkodóknak a végső célja a nemzetközi kormányzat, a világállam volt, s azt remélték, hogy a háború – amelyet ők egyébként első pillanatától fogva elleneztek és elítéltek – legalább hozzá fog járulni ahhoz, hogy az emberiség fölismerje valamilyen nemzetközi szervezet létrehozásának a szükségességét, első lépcsőben a jövendő háborúk megakadályozása érdekében. Ebből a fölfogásból logikusan következett a Habsburg-monarchia fölbomlásának, kiváltképp fölosztásának az ellenzése. A radikálisok tisztában voltak azzal, hogy Ausztria-Magyarország a kívánatosnál jóval távolabb áll a demokratikus kormányzati modelltől, de fejlett organizmusnak tekintették, meggyőződésük volt, hogy gazdaságilag életképes és a kisebb egységeknél előnyösebb. E radikális gondolkodók – Seton-Watsonékkal ellentétben – tisztában voltak a nemzeti alapon történő igazságos rendezés gyakorlati nehézségeivel is, valamint a várható külpolitikai komplikációkkal, mert nem azonosultak egyik vagy másik nemzettel vagy irányzattal, s így nem siklottak át könnyedén Kelet-Közép-Európa etnikai kevertsége és ebből fakadóan a politikai határok etnikai alapon történő megrajzolásának majdnem lehetetlen volta fölött. Sokat mondó volt Norman Angell megjegyzése: „Ahogy minden Angliának megvan a maga Írországa, úgy minden Írországnak megvan a maga Ulster-ja." A befolyásos radikális hetilap, a *Nation* gyakran emlegette a Duna-medence gazdasági egységét, annak a veszélyét, hogy az új államok a nagyhatalmak politikai csatlósaivá fognak válni, s hogy nagy valószínűséggel üldözni fogják etnikai, vallási és politikai kisebbségeiket. Brailsford azzal is tisztában volt, hogy a csehek és szlovákok, illetve a szerbek, horvátok és szlovének közötti különbségek túlságosan nagyok a valódi egység kialakulásához. Szerinte a valódi megoldást a nemzetközileg garantált autonómiákra épülő föderáció jelentené.

A brit Alsóház – a radikális liberális képviselők javaslatára – 1917. július 24-én vitát tartott a hadicélokról. Noel Buxton liberális képviselő, a neves Balkán-szakértő, követelte, hogy ajánljanak föl Ausztria-Magyarországnak elfogadható békefeltételeket. Közép-Európa nemzetiségi összetételére és gazdasági viszonyaira hivatkozva állást foglalt a szuverén nemzetállamokra való fölosztás terve ellen, kétségbe vonta, hogy ezek meg tudnák gátolni a német terjeszkedést, s hogy Ausztria eltűnése javítaná Nagy-Britannia biztonsági pozícióit. Az alternatív megoldást, Ausztria-Magyarország föderális alapon történő újjászervezését alapos érveléssel fejtette ki Brailsford augusztusban a *Contemporary Review* hasábjain.

1917 júniusában az intellektuális konzervativizmus orgánuma, a *Saturday Review* is állást foglalt a nemzetiségi elvvel szemben: egész Európában káoszt teremtene, viszont egy közép-európai nagyhatalom, amelyben a szláv lakosság kellő befolyással rendelkezik, „sokat érő ellensúlyt képezne a Német Birodalom ellenében, s jóval kevésbé valószínű, hogy megzavarná a jövőbeli Európa békéjét, mint egy halom kis nemzet."

A Ferenc József halála után trónra lépő Károly titkos békekezdeményezései, az 1917. februári orosz forradalom és az általános háborús kimerültség hatására a David Lloyd George vezette angol kormány 1917-ben kész volt elejteni a Monarchia fölosztására irányuló terveket – amennyiben az hajlandó szakítani német szövetségesével és különbékét köt.

Smuts tábornok, a brit háborús kabinet dél-afrikai búr származású tagja 1917. december 18–19-én szigorúan titkos megbeszéléseket folytatott Genfben Mensdorff gróffal, a Monarchia utolsó londoni nagykövetével. Smuts kormánya nevében támogatást és jóindulatot ígért Ausztriának, ha az fölszabadítja magát a német gyámság alól.

Jan Cristians Smuts (1870–1950)

> „Amennyiben Ausztria egy valóban liberális birodalommá tudna válni, ahol a népek – amennyire csak lehetséges – elégedettek, úgy Közép-Európában olyan szerepet tölthetne be, mint a Brit Birodalom a világban: Szabad Nemzetek Szövetségévé alakulna, amely nagy mértékben mentes lenne a militarizmus betegségétől. Így Ausztria küldetése a jövőben még jelentősebb lenne, mint a múltban volt."

A brit miniszterelnök sem értett egyet a fölosztás programjával. 1918. január 5-én szakszervezeti vezetők előtt a hódításokat elvető békeprogramot jelentett be.

> "Az új európai rendezésnek az ésszerűség és az igazságosság talaján kell nyugodnia, hogy reményt nyújtson a stabilitásra. Ezért úgy véljük, hogy a háborút követő területi rendezésnek a kormányzottak beleegyezésén nyugvó kormányzat elvén kell alapulnia." Lloyd George kifejezetten tagadta, hogy kormányának szándékában állna Ausztria-Magyarország fölosztása, csupán azt kívánta, hogy a nemzetiségeknek "igazán demokratikus elveken alapuló valódi önkormányzata" legyen.

2.6. A végzetes döntések 1918-ban

A külügyminisztériumban a többség, élén a miniszterrel, Balfour-ral, szkeptikusan figyelte a különbékével kapcsolatos tervezgetéseket, és rokonszenvezett a közép-európai emigránsok programjával. A bolsevikok oroszországi győzelmében és a breszti békében az antant az ellenfél politikai aláaknázásától sem visszariadó, „forradalomcsináló" német politika sikerét látta. *Quid pro quo* a brit kormány 1918.

február 18-án megbízta a híres sajtómágnást, Lord Northcliff-t, hogy hozzon létre egy külön szervezetet az ellenséges országok elleni propaganda irányítására. Az emberek befolyásolásában gazdag tapasztalatokkal rendelkező sajtócézár a testület Ausztria-Magyarországgal foglalkozó részlege élére Steed-et és Seton-Watsont állította. Ezzel egyidejűleg a politikai hírszerzőhivatalt kibővítették és Political Intelligence Department néven a külügyminisztériumhoz csatolták. Ausztria-Magyarország nemzetállamokra bontásának hívei most már több csatornán, megnőtt presztízs és hatáskör birtokában tudtak érvelni. Steed megfogalmazásában Northcliffe február 24-én memorandumban fejtette ki egy új politika körvonalait. Eszerint minthogy a különbéke politikája eredménytelen volt, nem marad más lehetőség, mint „megtörni Ausztria-Magyarország, az ellenséges államok leggyöngébb láncszeme hatalmát minden németellenes és szövetséges-barát nép és tendencia támogatásával és bátorításával", vagyis a Monarchia elnyomottnak hirdetett nemzetiségeit föl kell lázítani a függetlenség ígéretével. A következő lépcső az "Ausztria-Magyarország elnyomott nemzetiségeinek" 1918. április 8–10-i római kongresszusa volt, ezt követően pedig az olasz fronton megkezdődött a lélektani hadviselés. Naponta mintegy 150.000 röplappal bombázták az osztrák-magyar egységeket. Ezeken bejelentették a cseh és délszláv függetlenség programját és ennek a szövetséges kormányok részéről történő támogatását, az új államok határait feltüntető térképekkel illusztrálva. A szláv és román egységeket dezertálásra szólították föl, kedvező fogadtatást ígérve nekik. A magyar bakáknak pedig radikális földosztást ígértek az antant győzelme esetén. Hasonló fölhívásokat juttattak el a hátországba is, elsősorban a csehek által kialakított földalatti csatornák révén. E propaganda ajánlata – nemzeti függetlenség, sosem álmodott kedvező határok és szövetségesként való elismerés az antant részéről - annyira vonzó volt, hogy minden okunk megvan egyetérteni azokkal a történészekkel, akik szerint mindez nagyban hozzájárult nemcsak a Monarchia 1918. júniusi offenzívájának kudarcához, de magához a végső összeomláshoz is.

A Párizsban működő Cseh Nemzeti Tanácsot irányító Benes kitűnően használta föl a Masaryk által 1917 nyarán oroszországi hadifoglyokból szervezett "szövetséges cseh-szlovák hadsereg" ütőkártyáját, amikor 1918 április–májusban szorgalmazni kezdte a francia és a brit kormánynál nemzeti tanácsuk formális elismerését. Ez brit részről augusztus 9-én meg is történt. Ezzel a történelmi Magyarország keleti és déli felének leválasztását már korábban jóváhagyó brit politika az északi országrész elszakadása mellett is elkötelezte magát. Szerepet játszott a döntésben az oroszországi forradalom, a bolsevizmus terjedésétől való félelem. Sok jel mutatott arra, hogy az utóbbival szemben a legjobb ellenszer a nemzeti felszabadulás és a nemzeti terjeszkedés támogatása a kisebb szláv népek és a románok körében. Ez egyúttal cáfolta az annexiós célok vádját, így megnyugtatóan hatott a munkásmozgalomra, továbbá összecsengett Wilson elnök igazságos békét ígérő 14 pontjával is.

A gazdaságilag, katonailag és pszichológiailag is kimerült Ausztria-Magyarország még a belső összeomlás előtt, 1918. október 4-én – Németországgal és Törökországgal egyidejűleg – azonnali fegyverszünetet kért Wilson elnök feltételei alapján. A Közép-Európa átrendezését a fegyverek elhallgatásánál is fontosabbnak tartó szakértők, élükön a lengyel zsidó földbirtokos családból származó, Ludwik Niemirowski-ból az angoloknál is angolabbá vált Namierrel, a politikai hírszerzés osztrák-magyar referensével, várakozást tanácsoltak, abban a reményben, hogy a türelmüket vesztő tömegek föllázadnak és a Monarchia magától fölbomlik. Így is történt. Míg a németeknek Wilson azonnal válaszolt, Bécsnek két hetet kellett várnia arra a válaszra,

hogy a 14 pont már nem aktuális, a csehszlovákok és jugoszlávok maguk jogosultak dönteni jövőjük felől.

A győzelem pillanatában voltak nagyobb távlatban gondolkodók is. Leo S. Amery, Lloyd George bizalmasa és tanácsadója, október 20-án hosszú memorandumban fordult Balfour külügyminiszterhez.

Leo S. Amery (1853–1955)

Figyelmeztette, hogy

> "Ha Ausztria-Magyarország problémáját azon az alapon oldjuk meg, hogy győzelmünk révén kielégítjük barátaink ambícióit, ez az elrendezés elkerülhetetlenül a nyugtalanság és bizonytalanság légkörét fogja megteremteni, ami előbb vagy utóbb egy új háborúra vezet. [...] Tartós stabilitást és jólétet leginkább egy új Dunai Konföderáció létesítésével lehetne elérni. Ennek része lenne Német-Ausztria, Csehország, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és valószínűleg Bulgária is. [...] Azoknak a gazdasági és katonai tényezőknek, amelyek a világ jelenlegi állapotában természetes egységgé kovácsolták ezt a térséget, hosszú távon győzedelmeskedniük kell a túlzó nacionalizmus fölött - legyen az német, magyar, szerb, bolgár, cseh - , ami e háború gyökere volt. [...] Mindenesetre Közép-Európa különböző nemzetiségei úgy össze vannak keveredve, etnikai határaik annyira alkalmatlanok arra, hogy ténylegesen független szuverén államok határai legyenek, hogy számukra az egyetlen kielégítő és tartósan működőképes politika, ha egyesülnek egy nem-nemzeti szuperállamban. Ennek a szuperállamnak a létrejövetelét késleltethetjük, de meg nem akadályozhatjuk."

A memorandum komoly figyelmet keltett a Foreign Office-ban, de a többség és maga a miniszter már elkötelezte magát a fölosztás mellett.

Október végén, a Monarchia összeomlásának pillanatában a nemzetiségek számára lényegében véve lehetővé vált a választás, hogy együtt akarnak-e maradni az elnyomónak érzett osztrákokkal és magyarokkal, osztozva a vereség következményeiben is, vagy a tág határokkal együtt járó nemzeti függetlenség útjára térnek, és ezzel a győztes hatalmak szövetségeseivé válnak. A választás nem volt nehéz.

2.7. Brit szakértők és a határok meghúzása (1918. november - 1919. május)

Mi volt tehát Nagy-Britannia terve Közép-Európával a békekonferencián? A Steed és Seton-Watson közreműködésével készült békefeltételeket Northcliffe november 4-én a

Times-ban nyilvánosságra hozta. Az Ausztria-Magyarország népeinek önrendelkezését kimondó 5. pontban szerepelt „a független Cseh-Szlovák és Jugo-Szláv Állam létrehozása, Magyarország redukálása a magyar faj etnikai kiterjedésére és az összes román egyesülése a jelenlegi román királysággal." Az „Új Európa" program formális realizálása és így a történelmi Magyarország fölbomlásának szentesítése az 1919-ben Párizsban összeülő békekonferenciára maradt, ezt megelőzően azonban Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Csehszlovák Köztársaság az antant hadseregek (elsősorban a franciák) által cselekvően támogatott fegyveres akciókkal, az igényelt területek katonai megszállásával biztosította magának a nagyhatalmak kedvező döntését.

Sem Steed, sem Seton-Watson nem volt tagja a békekonferencián működő brit küldöttségnek, de mindketten Párizsban figyelték sokéves munkájuk eredményének megszületését. A közép-európai határokra vonatkozó brit javaslat Seton-Watson memorandumaiból indult ki, s így abból a tételből, hogy „a határok, amennyire csak lehet, essenek egybe a lakosság etnikai megoszlásával." A *Magyarország jövendő határai* című tervezet ehhez az elvhez nem ragaszkodott minden esetben, s az eltérés sosem a magyarok javára történt. Ennél súlyosabb volt, hogy a Seton-Watson által vitathatónak, a döntésben mérlegelendőnek megjelölt „szürke zónák" (lényegében véve a csehek és a románok által igényelt, de magyarlakta területek) kivétel nélkül az utódállamokhoz kerültek. Az alapelvek sok – elkerülhető – hibával történt megvalósulásáért így közvetlenül ők ketten nem tehetők felelőssé, de a döntéseket meghozó szakértők és politikusok sok tekintetben az ő tanítványaik voltak, s a háború előtti Magyarországról általuk gyűjtött adatok és elemzések szolgáltak alapul a magyar békeszerződés területi rendelkezései kidolgozásához. Ezzel együtt az 1919. február 8-án elkészült brit határjavaslat kedvezőtlenebb volt, mint Seton-Watson tervezete, noha a Csallóközt és Szabadkát Magyarországnak hagyta volna meg.

Harold Nicolson (1886–1968)

A határmegállapító bizottságokban résztvevő brit szakértők (elsősorban Harold Nicolson, az 1880-as évekbeli budapesti brit főkonzul bevallottan magyarellenes érzelmű fia) a brit „fairness" jegyében némi méltányosságra, az etnikai viszonyok tiszteletben tartására törekedtek. Nicolson kifejezetten harcolt azért, hogy a Csallóköz Magyarországnál maradjon, de felettesei, elsősorban a német származását heves németellenességgel kompenzáló és a magyarokkal szemben egy jó évtizede hiperkritikus Sir Eyre Crowe a francia álláspont mellé állt.

A Tanácsköztársaság kikiáltása Párizsban nemcsak aggodalmat keltett, hogy a forradalom átterjedhet Nyugat-Európára, de rávilágított, hová vezet a magyarokkal

szembeni mértéktelen ellenségesség. A győztesek Legfelső Tanácsa Budapestre küldte Smuts tábornokot, aki ugyan eredménytelenül tárgyalt Kun Bélával, de enyhébb feltételeket javasolt Magyarország számára, és megpróbálta rávenni a cseheket, hogy ne követeljék a Csallóközt. Májusi csehszlovákiai útja és az ott hallott érvek nyomán viszont Seton-Watson – saját korábbi nézetét fölülbírálva – a Csallóköz elcsatolása mellé állt. Elhitte, hogy az elcsatolásra kiszemelt magyarok jó része elmagyarosított szlovák, akik rövid idő alatt ismét szlovákká fognak válni.

A többek között Arday Lajos és Romsics Ignác műveiben publikált határváltozatokból látható, hogy mindhárom győztes nagyhatalom elutasította az utódállamok maximális követeléseit, s hogy Magyarországnak a megvalósultnál az angolok valamivel, az amerikaiak jelentősen kedvezőbb határokat javasoltak, de végül engedtek a franciáknak.

2.8. Végjáték: Apponyi és Lloyd George 1920-ban

A velszi származású liberális brit miniszterelnök – pártja 1848-ig visszamenő magyarbarát beállítottsága szellemében – a békekonferencia vezető személyiségei között egyedül mutatott érdeklődést és megértést a magyarok iránt. 1919. március 25-i híres Fontainebleau-i Memorandumában megállapította, hogy „Sosem lesz béke Délkelet-Európában, ha minden most létrejövő kis állam határain belül jelentős magyar *irredenta* alakul ki. Ezért a béke irányadó elve az legyen, hogy amennyire emberileg csak lehetséges, a különböző népek tartozzanak az anyaországukhoz. Ennek az emberi szempontnak elsőbbséget kell élveznie a stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolásokkal szemben, hiszen az utóbbiak általában más eszközökkel is megoldhatók.” Amikor 1920. január 16-án Apponyi a három nyugat-európai kormányfő előtt elmondta hatásos beszédét, Lloyd George kérdéseivel rámutatott arra a tényre, amit a Kormányfők Tanácsában pár héttel később maga is kimondott: „Nem rendelkezhetünk emberekkel, mint a barmokkal. Nagyon rossz szolgálatot tennénk a szlovákoknak, románoknak, vagy a szerbeknek, ha nagyon is hazafias magyar lakosságot csatolnánk hozzájuk.” Nitti, az új olasz miniszterelnök osztotta brit kollégája véleményét, hogy indokolt a magyar határok kérdésének felülvizsgálata, de a Millerand francia miniszterelnököt képviselő Berthelot elzárkózott minden határmódosítástól és rámutatott, hogy közel egy évvel korábban Lloyd George maga is elfogadta Magyarország új határait. Alan Leeper, a brit külügyminisztérium szakértője sem állt ki kormányfője mellett. A delegációvezetők március 8-i tanácskozásán kifejtette, hogy a Csallóköz nélkül Pozsony és Komárom lakossága éhenhalna [sic!], onnan keletre pedig a vasútvonal kizárja az etnikai határ követését.

Így jött létre az a helyzet, hogy a trianoni békeszerződés következtében a magyar etnikum egyharmada számára Magyarország külfölddé vált, sorsuk pedig nemzeti kisebbségként határozottan rosszabb lett, mint a régi Magyarország nem magyar népeié volt. Nem valami elvakult magyar-gyűlölet okozta tehát (mint nálunk újabban sokan hiszik), hanem a világháború stratégiai követelményei, és az a tény, hogy az antant kisebb szövetségeseit csak Magyarország rovására lehetett megnyerni és megtartani, hogy a vártnál ugyan több évtizeddel később, de beteljesült Kossuth jóslata, Magyarország lett a máglya, amelyen az osztrák sast megégették.

2.9. Epilógus: Trianon angol ellenzői

A magyarokkal szembeni 1914 előtti bírálatok és a háború alatti intenzív kampány ellenére Angliában sokakban megmaradt a régi rokonszenv, és a készülő határokról értesülve hangot adtak tiltakozásuknak, még a Parlament mindkét házában elhangzó interpellációk formájában is. Köztük a leghatásosabb Lord Bryce, a nagy tekintélyű történész és politikus volt. 1921 márciusában a békeszerződés ratifikációs vitájában fajsúlyos érvek hangzottak el az igazságtalan magyar határokkal kapcsolatban, több tucat képviselő és lord a ratifikálás ellen szavazott. Eléggé közismert, hogy a húszas években a brit kormányok ugyan kitartottak az új határok mellett, és elhatárolták magukat a Lord Rothermere sajtómágnás által a magyar határok etnikai alapú kiigazítása érdekében 1927-ben indított kampánytól, de méltányosan álltak hozzá Magyarország politikai és gazdasági nehézségeihez. A harmincas évek elején felerősödött a magyar határok felülvizsgálatát szorgalmazó angol mozgalom, ennek részleteiről Zeidler Miklósnak *A revíziós gondolatról* a közelmúltban második, bővített kiadásban megjelent kitűnő monográfiája ad számot. Noha Steed és Seton-Watson a határok megváltoztatását a leghatározottabban ellenezte, és ennek írásaikban hangot is adtak, az elfogultságai mellett is becsületes idealista Scotus Viator az utódállamoknak a magyar kisebbségekkel szembeni elnyomó és türelmetlen politikáját nyilvánosan is bírálta. 1928-ban Masaryk elnöknek hosszabb memorandumban foglalta össze a magyarok sérelmeit és nyomatékosan javasolta orvoslásukat.

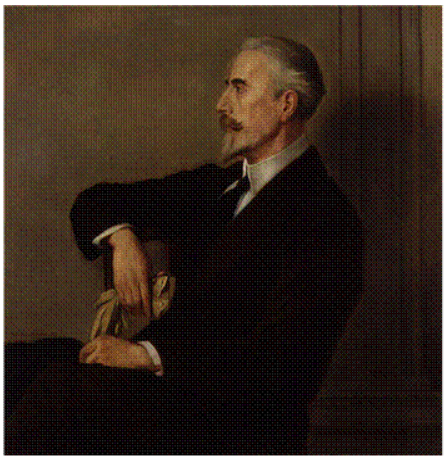

Wickham Steed (1871–1956)

Nem osztotta viszont az új, fiatalabb Közép-Európa szakértő, C.A. Macartney könyvekben és cikkekben kifejtett véleményét, aki egyre inkább a revízió mellé állt. Kettőjük viszonyáról alapos disszertációt készített Beretzky Ágnes. Történetünket azzal zárhatjuk, hogy noha az első bécsi döntésben Nagy-Britannia (részben a mi hibánkból) nem vett részt, azt elfogadta, és egészen 1942 nyaráig érvényesnek ismerte el. Ha a háború végén – figyelembe véve Szlovákia háború alatti magatartását) az 1938-as határvonal érvényes maradt volna, ma legalább olyan jó lenne a szlovák–magyar viszony, mint a magyar–horvát.